

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΣΧΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΞΕ ΑΙΤΙΑΣ ΤΩΝ ΔΙΩΓΜΩΝ

Βιβλιογραφία

Εισαγωγή

Το θέμα τής μετάνοιας στην αρχαία εκκλησία

Κεφάλαιο Α΄.

Το σχίσμα του Ιππολύτου στην Ρώμη.....

Κεφάλαιο Β΄.

α΄. Οι μεγάλοι διωγμοί.....

β΄. Το σχίσμα τών Νοβατιανών στην Ρώμη

γ΄. Το σχίσμα στην Καρχηδόνα

Κεφάλαιο Γ΄.

α΄. Ο Διωγμός του Διοκλητιανού και του Γαλερίου,
το σχίσμα των Μελιτιανών.....

β΄. Το σχίσμα τών Δονατιστών στην Β. Αφρική

Βιβλιογραφία

Α΄. Πηγές

- Επιφανίου Κωνσταντίας, *Πανάριον Β΄*, PG 41, 845-1199, 42, 11-336.
Ευσεβίου, *Εκκλησιαστική Ιστορία Ζ΄*, PG 20
Θεοδωρήτου, *Αιρετικής κακομυθίας λόγος Δ΄*, PG 83, 411-437.
Κυπριανού Καρχηδόνας, *Επιστολή νη΄*, 4, στο Γ. Δέρβου, *Χριστιανική Γραμματολογία*, Αθήνα 1903.
Πέτρου Αλεξανδρείας, *Κανονική επιστολή*, PG 18, 467-508.
Σωζομενού, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, PG 67, 843-1667
Σωκράτους, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, PG 67, 29-842.

Β΄. Βοηθήματα

- Αναστασίου Ιωάννου, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, τ. Α΄, Θεσσαλονίκη, ά.χ.
Γλαβίνα Α., Γλαβίνα, *Οι διωγμοί κατά της εκκλησίας στην προκωνσταντίνηια εποχή*, Κατερίνη 1992.
Γλαβίνα Α., *Ιστορία της Εκκλησίας*, τ. Α΄, Θεσσαλονίκη 1995, β΄ έκδοση.
Δρατσέλλα Κωνσταντίνου, *Κυπριανός Καρχηδόνας*, Αθήνα 1968
[Βιβλιοθήκη Λατίνων Πατέρων των πρώτων αιώνων τ. Α΄].
Καρανικόλα Παντελεήμονος, *Κλεις των ιερών κανόνων της ανατολικής ορθοδόξου εκκλησίας*, Αθήνα 1970.
Μαγγιώρου Νικολάου, *Ο Μέγας Κωνσταντίνος και η Δονατιστική έριδα*, Θεσσαλονίκη 2001, 147.
Μαντζαρίδη Γ., *Χριστιανική Ηθική*, Θεσσαλονίκη 2000, δ΄ έκδοση.
Μαντζουνέα Ευαγγέλου, *Τα αδικήματα αιρέσεως και σχίσματος κατά τους οκτώ πρώτους αιώνες*, Αθήνα 1977.
Παπαδόπουλου Χρυσοστόμου, *Ιστορία της Εκκλησίας της Αλεξανδρείας*, Αλεξάνδρεια 1935.
Ράλλη Γ.- Ποτλή Μ., *Σύνταγμα των Θείων και Ιερών Κανόνων*, τ. Β΄, Γ΄ Αθήνα 1852-1859.
Στεφανίδου Βασιλείου, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Αθήνα 1959 (β΄ έκδ.).
Χρήστου Παναγιώτου, *Εκκλησιαστική Γραμματολογία*, τ. Α΄, Θεσσαλονίκη 1998, β΄ έκδοση, γ΄ ανατύπωση.
Ψευτογκά Α. Σ., “Κυπριανός Καρχηδόνας”, *ΘΗΕ* 7, 1099-1112.
G.E.M. DE STE. CROIX, *Ο Χριστιανισμός και η Ρώμη, διωγμοί, αιρέσεις και ήθη* (επιμέλεια Δ. Κυρτάτα, μετάφραση Ι. Κράλλη), Αθήνα 2005.
J. D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima cilleto*, τ. 1, Fiorentiae- Venetiis 1759-1798 (ανατύπωση συμπληρωμένη, Paris-Leipzig 1901-1927).
C. J. Hefele- H. Leclercq, *Histoire des Conciles d' apres les documents originaux*, Παρίσι 1907.

Εισαγωγή

Το θέμα τής μετάνοιας στην Αρχαία Εκκλησία

Η Εκκλησία χαρακτηρίζεται ως αγία, γιατί οι χριστιανοί είναι τέκνα τού Θεού και πρέπει να γίνουν άγιοι, να ζουν ως άγιοι, γιατί οι αμαρτίες αποκλείουν από την βασιλεία τού Θεού. Με το βάπτισμα ελευθερώθηκαν από την αμαρτία και επειδή κοινωνούν με το Θεό δεν πρέπει να αμαρτάνουν. Η εκκλησία στο ζήτημα αυτό ήταν πολύ αυστηρή. Κατά τους πρώτους αιώνες τής ιστορίας της, συζητήθηκε έντονα, αν και κατά πόσο μπορούν να συγχωρούνται όσοι έπεσαν σε βαριά αμαρτήματα. Η *προς Εβραίους* επιστολή στο θέμα αυτό είναι σαφώς αρνητική. Συγκεκριμένα γράφει ότι είναι αδύνατο να γίνονται δεκτοί σε μετάνοια άνθρωποι που φωτίστηκαν, γέυθησαν την δωρεά τού Θεού, δέχθηκαν τα χαρίσματα του Αγίου Πνεύματος και ακολούθως έπεσαν. Η έκπτωση τού χριστιανού μετά την αίσθηση τής δωρεάς τού Αγίου Πνεύματος, την οποία είχαν κατά την περίοδο εκείνη οι βαπτιζόμενοι με την αισθητή φανέρωση τών χαρισμάτων, ταυτίζεται με την απώλεια τής σωτηρίας.

Νωρίς διακρίθηκαν οι αμαρτίες σε θανάσιμες και ελαφρές που οφείλονταν σε αδυναμίες της θελήσεως και σε αμέλεια ή σε ακούσιες και ακούσιες ή ακόμα σε άλλες προς τον Θεό και προς τον πλησίον. Τα ελαφρά αμαρτήματα μπορούσαν να συγχωρεθούν με την εκτέλεση καλών έργων, όπως ελεημοσύνες, νηστεία, προσευχή. Επίσης στην κοινή προσευχή όλοι οι χριστιανοί προσεύχονταν για τους αμαρτωλούς να συγχωρεθούν (*Ιακώβ. 5,16*). Μαζί τους προσεύχονταν ο πρεσβύτερος ή ο επίσκοπος και κατόπιν επικράτησε η προσευχή τού επισκόπου ως η μοναδική για την συγχώρεση τών αμαρτιών.

Όσοι αμάρταναν βαριά (ειδωλολατρία, φόνος, μοιχεία και πορνεία) αποκλείονταν από την εκκλησιαστική κοινωνία γιατί *έλύπησαν* το Άγιο Πνεύμα και έπεσαν στην κυριαρχία τού σατανά (*Εφεσ. 4,30*).

Η εκκλησία ως αγία δεν μπορούσε να τους ανεχθεί γιατί θα έχανε το χαρακτήρα που είχε ως ναός και οικητήριο τού Θεού. Την απόφαση αυτή για τον αποκλεισμό τους την έπαιρναν όλοι οι πιστοί. Επειδή περίμεναν γρήγορα την παρουσία τού Θεού, πίστευαν ότι αυτοί θα κριθούν από το Χριστό τελειωτικά. Οι απόστολοι είχαν το δικαίωμα να συγχωρούν τους αμαρτωλούς, δεν έκαναν όμως χρήση αυτού τού δικαιώματος.

Όταν συγχωρούσαν, ο αμαρτωλός επανερχόταν στην εκκλησία.

Χαρακτηριστικό κείμενο επιεικέστερης θέσης κατά τον β' αιώνα αποτελεί *Ο ποιμήν του Ερμά*, αδελφού του επισκόπου Ρώμης Πίου (139-155), το οποίο γράφτηκε στην Ρώμη περί το 140 μ.Χ. Επειδή παρατηρήθηκε χαλάρωση στα ήθη των χριστιανών, ο Ερμάς τους συμβουλεύει να εφαρμόζουν στην ζωή τους τις εντολές τού Χριστού. Οι πιστοί συγχωρέθηκαν με το βάπτισμα, επειδή όμως είναι αδύνατοι και αμαρτάνουν πάλι, ο Θεός όρισε εξαιρετικά για τελευταία φορά καιρό για μετάνοια και από

αυτόν πρέπει να επωφεληθούν όλοι, γιατί το τέλος πλησιάζει. Το έργο αυτό διαβάστηκε πολύ και έγιναν χωρίς μεταφάσεις του, επιδιώκει ευρύτερη προβολή τού κηρύγματος μετανοίας και επιστροφής στην παλαιή αγνότητα βίου, γενικά η ηθική του είναι ελαστική, θέτει μία βάση ηθικής διαγωγής, όποιος την φθάσει είναι αξιέπαινος, όποιος την υπερβεί θα αποκτήσει μεγαλύτερη δόξα, όποιος υστερήσει, έχει στα χέρια του το σωτήριο όπλο τής μετανοίας, *“τὸ μετανοῆσαι σύνεσις ἐστὶ μεγάλη”* λέει. Ενώ αρχικά αναγνωρίζει μία δευτέρα μετά το βάπτισμα μετάνοια, παρακάτω μεταβάλλει γνώμη επεκτείνοντας καί τον χρόνο μετανοίας καί τον κύκλο τών εχόντων το επ' αυτής δικαίωμα. Η αυστηρότητα πάντως τών ηθών γενικώς είναι δεδομένη, αφού αυτή επηρεάζεται και από τις έντονες εσχατολογικές προσδοκίες. Ωστόσο κατά τόπους τα βαρέα αμαρτήματα (τα οποία εντός των μοντανιστικών κύκλων επρόκειτο αργότερα να οριστούν σε τρία- έκπτωση, φόνο, πορνεία, ίσως και από επίδραση των αποφάσεων της αποστολικής συνόδου) έμεναν ασυγχώρητα ή επαφίονταν στην κρίση τού Θεού, ενώ αλλού παρέχονταν συγγνώμη και για αυτά.

Κατά τον β' αιώνα επίσης, ο κίνδυνος από τους αιρετικούς επιβάλλει μεγαλύτερη πειθαρχία στα μέλη τής εκκλησίας, ενώ ήδη οι χαρισματούχοι εξαφανίστηκαν και τονίζεται ο ρόλος τών κληρικών. Η εκκλησία με τους επισκόπους προσπαθεί να περιορίσει το φαινόμενο τής συγχώρεσης από τους ομολογητές, από αυτούς δηλαδή που βασανίστηκαν αλλά επέζησαν, οι οποίοι είχε επικρατήσει να δίδουν συγχωρητικές επιστολές (*Libelli pacis*) σε βαριά αμαρτωλούς, που μάλιστα είχαν μεγαλύτερη αξία μετά τον θάνατό τους.

Αντίθετα με την τακτική αυτή τής εκκλησίας παρουσιάστηκαν αντιδράσεις που παρήγαγαν αιρέσεις και σχίσματα. Έτσι ενώ η εκκλησία αγωνιζόταν εναντίον τών γνωστικών συστημάτων, αναγκάστηκε να αγωνιστεί και εναντίον εκείνων που διαφωνούσαν με την τακτική της για τους αμαρτωλούς. Άλλοι ήταν συντηρητικοί και ζητούσαν μεγαλύτερη αυστηρότητα και άλλοι πιο επιεικείς και ζητούσαν μεγαλύτερη χαλαρότητα.

Στην πλευρά της αυστηρότητας κατατάσσεται η αίρεση τού Μοντανισμού που κήρυτε συντηρητικότητα και επιστροφή στα παλαιά σχήματα, η οποία έφερε ταραχή, εξαπλώθηκε παντού και διατηρήθηκε επί αιώνες. Ο Μοντανός ζητούσε την αναβίωση τού προφητισμού, αυστηρότερη ζωή και αποκλεισμό αυτών που αμάρταναν βαριά. Έλεγε χαρακτηριστικά, *“η εκκλησία συγχωρεί αμαρτίες, εγώ όμως όχι*. Επιζητούσαν το μαρτύριο και θεωρούσαν την αποφυγή του ως άρνηση τού Θεού, γι' αυτό είχαν πολλούς μάρτυρες. Ο Μοντανισμός διαδόθηκε στην Μικρά Ασία, όπου συγκλήθηκαν οι πρώτες σύνοδοι που ασχολήθηκαν με αυτόν. Από εκεί διαδόθηκε σε μέρη της Ανατολής και της Δύσης, στην Ρώμη, Καρχηδόνα και Β. Αφρική. Αποτελεί ίσως σημαντικό παράγοντα η διάδοση του στην Καρχηδόνα, όπου και ο Τερτυλλιανός ακόμα έλκεται από αυτόν, για την εκδήλωση τών σχισματικών τάσεων λίγα χρόνια μετά υπέρ της αυστηρό-

τητας στην επάνοδο τών πεπτωκότων. Τελικά η εκκλησία δεν έθεσε φραγμούς στη συγχώρηση των μετανοούντων. Αλλά και από την άλλη μεριά, δεν έπαυσε να διατηρεί κάποια αυστηρότητα για τα λεγόμενα βαριά ή θανάσιμα αμαρτήματα. Η αυξανόμενη επιείκεια έχει σχέση με την θεσμοποίησης της και με την σταδιακά αυξανόμενη επικράτηση του νηπιοβαπτισμού. Η είσοδος στην εκκλησία δεν συνδεόταν με προσωπική εμπειρία τής ανακαινιστικής χάρις του Αγίου Πνεύματος, και όταν ο άνθρωπος δε γνωρίσει έστω και μία φορά την χάρη αυτή, είναι εύκολο να πέσει.

Κεφάλαιο Α΄

Το σχίσμα τού Ιππολύτου στην Ρώμη

Στην Ρώμη υπήρχαν δύο τάσεις. Η μία ήταν προσκολλημένη στα αρχαία πρότυπα, αντιπροσωπευόταν από τον Ερμά και ενισχύθηκε από τον Μοντανισμό. Η άλλη ήταν και αυτή παραδοσιακή, την αντιπροσώπευε η ιεραρχία και ακολουθούσε μετριοπαθή πολιτική με ανεκτική στάση και προσπάθεια καλών σχέσεων με την αυτοκρατορία. Ηγέτης τής δεύτερης μερίδας ήταν ο επίσκοπος Ρώμης Κάλλιστος (218-222) που ήταν περίεργη προσωπικότητα. Ήταν δούλος και διεύθυνε χρηματικές υποθέσεις του κυρίου του, χρεώθηκε στους Ιουδαίους οι οποίοι τον κατηγόρησαν ως χριστιανό και οι Ρωμαίοι τον έστειλαν σε καταναγκαστικά έργα στην Σαρδηνία. Χάρη σε ένα διάταγμα του αυτοκράτορα Κομμόδου γύρισε πίσω στην Ρώμη και ο επίσκοπος Ζεφυρίνος τον έκανε διάκονο και του ανέθεσε να διευθύνει ένα κοιμητήριο και κατόπιν τα οικονομικά της εκκλησίας. Η εκκλησία της Ρώμης είχε αρκετά υπόγεια κοιμητήρια και από ένα διάταγμα τού Σεβήρου επωφελήθηκε και τα αναγνώρισε ως ιδιοκτησία της. Ο Κάλλιστος ήταν ως φαίνεται ικανός και πρακτικός άνθρωπος. Ήρθε σε σύγκρουση με τον Ιππόλυτο, μορφωμένο και ικανό συγγραφέα, για δογματικά ζητήματα και για το ζήτημα της αφέσεως των αμαρτιών.

Ο Ιππόλυτος ήταν μία προσωπικότητα που είχε χαθεί στα βάθη της ιστορίας, μόλις τον ιθ΄ αιώνα φωτίστηκε αρκετά κατόπιν σημαντικών ευρυμάτων. Ο λόγος για τον οποίο χάθηκε ήταν ακριβώς η αντιπαλότητά του απέναντι στον Κάλλιστο που είχε συνέπεια την σχισματική ανακήρυξή του σε επίσκοπο Ρώμης περί το 217. Η ρωμαϊκή παράδοση τον αγνόησε, και ένας επιπρόσθετος λόγος, εξίσου σημαντικός είναι ότι έγραψε στα ελληνικά. Είναι ο τελευταίος έλληνας συγγραφέας της Δύσης. Υπάρχει μία μαρτυρία ότι ήταν μαθητής του Ειρηναίου, ίσως ήταν από την Λυών, ήταν φιλόσοφος και διατηρούσε το τριβώνιο. Εκείνη την εποχή ο μοναρχιανισμός είναι σε έξαρση. Ένας από τους λόγους τής σύγκρουσης ήταν αυτός, ο Ζεφυρίνος και ο Κάλλιστος στην αρχή τουλάχιστον, δεν ήθελαν να φθάσουν σε σφοδρές συγκρούσεις. Ο Ιππόλυτος στο έργο του *Φιλοσοφούμενα* (ή *Κατά πασών των αιρέσεων έλεγχος*) που έγραψε μετά τον θάνατο του Καλλίστου, τον κατηγορεί με μεγάλη σφοδρότητα ως μοναρχιανό, ενώ ο Κάλλιστος τον κατηγορούσε

ως διθεϊτη. Εξάλλου, ο Ιππόλυτος χαρακτηρίζει τον Ζεφυρίνο ως ανίκανο και τυφλό όργανο του Καλλίστου, ως αγράμματο και άπειρο τών εκκλησιαστικών όρων, δωρολήπτη και φιλάργυρο.

Την εποχή εκείνη υπήρχαν όπως φαίνεται πολλοί αμαρτωλοί που απασχολούσαν την εκκλησία. Ο Ιππόλυτος τον κατηγορεί ότι χαλάρωσε την πειθαρχία με την εισαγωγή νέας τακτικής στο σύστημα μετανοίας, ότι συγχωρούσε σαρκικά αμαρτήματα, ότι επέτρεπε στους διακόνους και επισκόπους να νυμφεύονται δύο και τρεις φορές, καθώς και ότι επέτρεπε το γάμο μετά την χειροτονία και τις εκτρώσεις. Τον κατηγορούσε χαρακτηριστικά ως επινοήσαντα την άφεση αμαρτιών τής ακολασίας και έλεγε σκοπτικά ότι όποιος αμαρτήσει, η αμαρτία αυτή δεν λογίζεται αν περάσει εκ της Καλλιστείου σχολής. Επίσης έλεγε ότι όσοι επίσκοποι έπεσαν σε βαρεία αμαρτήματα δεν έπρεπε να καθαιρούνται αυθαίρετα, αλλά με απόφαση συνόδου. Ο Ιππόλυτος υπερβάλει στις κατηγορίες του, φαίνεται όμως ότι ο Κάλλιστος αντιμετώπιζε τους αμαρτωλούς με επιείκεια και αφού περνούσαν ένα ορισμένο καιρό σε μετάνοια, τους δεχόταν σε πλήρη κοινωνία. Για να δικαιολογήσει την τακτική αυτήν χρησιμοποιούσε επιχειρήματα από την Γραφή αναφέροντας την παραβολή του ασώτου και του χαμένου προβάτου, χωρία του Αποστόλου Παύλου, και το παράδειγμα των διαφόρων ζώων που πήρε ο Νώε στην κιβωτό.

Την εποχή αυτήν αυξήθηκε ο αριθμός των χριστιανών και μάλιστα από ανώτερες τάξεις. Ο Κάλλιστος ερχόταν σε επαφή και με τις ρωμαϊκές αρχές και δεν ήθελε υπερβολική αυστηρότητα αποβλέποντας στην αύξηση των μελών.

Αντίθετα ο Ιππόλυτος έβλεπε τα πράγματα από άλλη σκοπιά.

Η αύξηση του αριθμού και η είσοδος προσώπων από ανώτερες και πλούσιες τάξεις σήμαινε όμως και περισσότερες αποστασίες, διότι οι πλούσιοι είχαν να χάσουν περισσότερα αν παρέμεναν χριστιανοί.

Οι συντηρητικοί αποκήρυξαν τον Κάλλιστο και δημιουργήθηκε το σχίσμα του Ιππολύτου, όπως αναφέραμε ο Ιππόλυτος ανακηρύχθηκε επίσκοπος Ρώμης.

Το προκληθέν σχίσμα διατηρήθηκε μέχρι του διωγμού του Μαξιμίνου του Θρακός (235-238) το 236. Έχει εκφραστεί η άποψη ότι ο διωγμός που κίνησε ο Μαξιμίνος ίσως προήλθε από απογοήτηση του αυτοκράτορα λόγω σφαλμάτων των χριστιανών, ιδίως από την έριδα των δύο επισκόπων. Τότε ο Ιππόλυτος και ο δεύτερος διάδοχος του Καλλίστου Ποντιανός (230-235, προηγήθηκε ο Ουρβανός ο Β΄ από 222 ως 230) εξορίστηκαν στην Σαρδική και πέθαναν από τις κακουχίες. Το λείψανο τού Ιππολύτου ενταφιάστηκε σε ωραίο κτήμα εκτός των τειχών τής Ρώμης και τον ίδιο χρόνο κατασκευάστηκε, πράγμα πρωτοφανές τότε για τον χριστιανισμό, ανδριάντας του με χαραγμένους τους τίτλους τών έργων του. Οι οπαδοί του δεν φαίνεται να διαλύθηκαν, μετά 15 έτη επάνδρωσαν ένα νέο σχίσμα, των Νοβατιανών.

Η Δυτική εκκλησία, λατινική πλέον, δεν είχε διάθεση να διατηρήσει τα ελληνικά συγγράμματα ενός σχισματικού επισκόπου.

Κεφάλαιο Β΄

α΄. Οι μεγάλοι διωγμοί

Με εξαίρεση το σύντομο διωγμό τού Μαξιμίνου, η εκκλησία απολάμβανε ειρήνη για σαράντα χρόνια. Ο αυτοκράτορας όμως Δέκιος (249-251) όμως επανήλθε η προσκύνηση τών ειδώλων και πολλοί ήταν αυτοί που μαρτύρησαν ή αρνήθηκαν. Ο Κυπριανός επίσκοπος Καρχηδόνας στο έργο του De Lapsis γράφει: *“...μόλις οι πρώτες λέξεις του εχθρού (Δεκίου) που φοβέριζε ακούστηκαν, αμέσως μεγάλος αριθμός πρόδωσαν την πίστη τους. Οι χριστιανοί αυτοί δεν υπέκυψαν... Πολλοί χριστιανοί πριν ακόμα συλληφθούν και ανακριθούν, αρνιόταν την πίστη. Πριν από την μάχη νικήθηκαν, μη μπορώντας να πολεμήσουν και θυσίαζαν εθελοντικά στα είδωλα ...Οι δημόσιες αρχές δεν επαρκούσαν να καταγράφουν τους αποστάτες χριστιανούς.*

Ο στόχος δεν ήταν η εξολόθρευση τών χριστιανών, αλλά η επιστροφή τους στην ειδωλολατρία, για αυτό και βασανίζοταν σκληρά, με αποτέλεσμα, όπως δηλώνει και ο Κυπριανός, η ύπαρξη πλήθους αρνητών που έγιναν γνωστοί με το όνομα πεπτωκότες ή εκπεσόντες (Lapsi).

Ειδικότερα, χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες: Όσοι προσέφεραν θυσία στα είδωλα ονομάστηκαν θυσιάσαντες ή λιβανοφόροι (Sacrificati,Thurificati) όσοι πήραν πιστοποιητικό ψεύτικο με πληρωμή χρημάτων χωρίς να θυσιάσουν ονομάστηκαν λιβελλοφόροι (Libellatici) και όσοι γράφτηκαν μονάχα στον κατάλογο χωρίς να θυσιάσουν ή να πάρουν πιστοποιητικό, πάλι με πληρωμή, οι εγγεγραμμένοι (Acta Facientes, Accepta Facientes). Ο διωγμός αυτός, έγραψε ο Κυπριανός, επιτράπηκε από τον Θεό για να δοκιμάσει την οικογένειά του.

β΄. Το σχίσμα τών Νοβατιανών στην Ρώμη

Όταν τελείωσε ο διωγμός, μετά το θάνατο τού Δεκίου το 251, οι αποστάτες ζητούσαν να επιστρέψουν στην εκκλησία χωρίς μετάνοια, με απλή συγχώρεση που θα δινόταν εγγράφως από ομολογητές, και γεννήθηκε το πρόβλημα με ποιό τρόπο έπρεπε να γίνουν δεκτοί. Από το ζήτημα αυτό προκλήθηκαν έριδες στην Ρώμη και στην Καρχηδόνα.

Στη Ρώμη μετά το μαρτύριο του επισκόπου Φαβιανού οι πρεσβύτεροι διοικούσαν την εκκλησία επί ένα χρόνο.

Ο Κυπριανός επίσκοπος Καρχηδόνας, έγραψε στην Ρώμη και του απήντησε ο πρεσβύτερος Νοβατιανός εκ μέρους τών πρεσβυτέρων και των διακόνων. Ο Νοβατιανός ήταν σημαντική προσωπικότητα, ομοίαζε με τον Ιππόλυτο και τον Τερτυλλιανό (όπως φανερώνεται μέσα από το σύγγραμμά του De trinitate), ήταν σημαντικός θεολόγος και ίσως ο πρώτος χριστιανός θεολόγος στην Ρώμη που έγραψε λατινικά. Ασθενής ων,

έλαβε το βάπτισμα επί κλίνης δια περιχύσεως, χωρίς το χρίσμα, λέει ο Ευσέβιος. Λέγεται ότι ήταν οξύς και φιλόδοξος και όταν χειροτονήθηκε πρεσβύτερος μερικοί είχαν αντιρρήσεις. Στο γράμμα του προς τον Κυπριανό είναι μετριοπαθής και φαίνεται να συμφωνεί μαζί του, έγραψε όμως ότι η εκκλησία τής Ρώμης περιμένει να συγκληθεί σύνοδος για την εκλογή επισκόπου, οπότε θα τακτοποιηθεί το ζήτημα τών αποστατών.

Όμως το Μάρτιο του 251 ο Κορνήλιος εξελέγη επίσκοπος Ρώμης και άρχισε να εφαρμόζει μεγαλύτερη επιείκεια, γιατί δεχόταν στην εκκλησία τους αποστάτες αφού περνούσαν ορισμένο καιρό σε μετάνοια.

Ο Νοβατιανός απογοητεύτηκε που δεν εξελέγη αυτός επίσκοπος, αντίταχτηκε στον Κορνήλιο και αφού απέσπασε οπαδούς, χειροτονήθηκε επίσκοπος, κατά τρόπο ανάρμοστο λέει ο Ευσέβιος, απέκτησε ίδια ιεραρχία και πήρε αυστηρή θέση για τους αποστάτες. Έλεγε ότι δεν πρέπει να γίνουν δεκτοί, ούτε και να αποκατασταθούν ως μέλη, αλλά να αφεθούν στην κρίση του Θεού. Επίσης πίστευε ότι δεν πρέπει να συγχωρούνται ούτε τα βαριά αμαρτήματα, φόνος ή μοιχεία, αλλά να προσεύχεται η εκκλησία για την θεία ευσπλαχνία στην έσχατη κρίση. Η μερίδα του ονομάστηκε εκκλησία τών Καθαρών και ξαναβάπτιζαν όσους ήθελαν να γίνουν μέλη της. Έστειλε δε ανθρώπους σε Αφρική, Αλεξάνδρεια, Αντιόχεια, Γαλατία για να καταστήσουν γνωστές τις απόψεις του. Ο επίσκοπος Αντιοχείας Φάβιος τον υποστήριξε, όμως ο επίσκοπος Ρώμης Κορνήλιος συγκάλεσε σύνοδο στην Ρώμη με 66 επισκόπους το φθινόπωρο τού 251 και καταδίκασε τον Νοβατιανό και τους οπαδούς του και δέχτηκε την νέα τακτική επιστροφής και μετάνοιας που επικράτησε παντού. Η σύνοδος έστειλε και επιστολή στους επισκόπους τής Ιταλίας, στον Κυπριανό και στον Φάβιο Αντιοχείας.

Το σχίσμα αυτό εκτός από προσωπικά ελατήρια προερχόταν και από το γενικότερο πρόβλημα τής στάσης τών εκκλησιαστικών ηγετών απέναντι στους πεπτωκότες. Νωρίτερα είχε δημιουργηθεί η κρίση ανάμεσα στον Κάλλιστο και τον Ιπόλλυτο. Υπήρχε λοιπόν ένα ρεύμα αυστηρών χριστιανών στην Ρώμη και στην Καρχηδόνα, καθώς και αλλού. Ο Νοβατιανός πίστευε ότι η εκκλησία πρέπει να αποτελείται από ένα μικρό όμιλο που βρίσκεται σε αντίθεση με τον κόσμο, μία εκκλησία προφητών και μαρτύρων. Αντίθετα άλλοι επίσκοποι πίστευαν σε μία ανεκτικότητα και διεύρυνση της εκκλησίας. Οι αυστηροί ή Καθαροί περιορίστηκαν, ώσπου διαλύθηκαν. Ωστόσο, εκκλησίες τών Νοβατιανών ιδρύθηκαν και στην Ανατολή, γνωστοί και ως Καθαροί, αναγνωρίστηκαν από τον Μέγα Κωνσταντίνο (326). Στην Αφρική έζησαν πολλά χρόνια και στην Ανατολή ενώθηκαν με τους Μοντανιστές και τις εγκρατευτικές τους ομάδες. Η Α΄ οικουμενική σύνοδος ασχολήθηκε με τον τρόπο επιστροφής τους στην εκκλησία. Εκεί, έχουμε και την πλήρη διαμόρφωση τού αδικήματος τού σχίσματος σε σχέση με την αίρεση, καθότι, οι Νοβατιανοί, παρότι σχισματικοί, εκλήθηκαν και έλαβαν μέρος στην σύνοδο με τον επίσκοπό

τους Ακέσιο. Με τον η' κανόνα τής εν λόγω συνόδου προβλεπόταν η ιδιαίτερη μεταχείρησή τους από την εκκλησία σε σχέση με τους αιρετικούς. Κατ' αυτόν, οι καθαροί ή νοβατιανοί κληρικοί προσέρχονται στην καθολική εκκλησία με έγγραφο λίβελλο που δηλώνει ότι θα κοινωνούν με τους δίγαμους και τους εκπεσόντες, εκτός από την περίπτωση που υπάρχουν δύο επίσκοποι στην ίδια πόλη. Φαίνεται όμως ότι οι σχισματικοί δημιουργούσαν αναστατώσεις, και μετά από ένα έτος στερήθηκαν των κρατικών προνομίων. Από τότε τα δύο αδικήματα, της αιρέσεως και του σχίσματος διακρίνονται ως προς τις ποινές, τόσο από την εκκλησία όσο και από την πολιτεία.

Πράγματι, οι Νοβατιανοί εξ' αρχής δεν χαρακτηρίστηκαν ως αντιτιθέμενοι στην ορθόδοξη πίστη με την έννοια τών αιρετικών. Ο Σωζομενός λέει: *“Καὶ Νοβατιανὸς μὲν οὐδὲν ἐντεῦθεν παρὰ γνώμην ἀπέβη, ὁμοίως γὰρ τῇ καθόλου ἐκκλησίᾳ τὰ περὶ αὐτῆς δοξάζουσιν”*. Για αυτό και όταν αφερέθηκαν οι ναοὶ ἀπὸ τοὺς αιρετικούς, οἱ Νοβατιανοὶ με εἰδικὸ νόμο ἐξαιρέθηκαν. Ο ἐπίσκοπός τοὺς Ακέσιος διακρίνονταν για τὸ ἦθος καὶ τὸν ἐντιμὸ βίό του, τὸν ἐκτιμοῦσε ὁ αυτοκράτωρ καὶ συνεργάζονταν. Βλέπουμε λοιπόν, μετὰ τὴν λήξη τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς συνόδου, ὁ Ακέσιος νὰ ἐμμένει ἀλλὰ ὁ αυτοκράτωρ νὰ τὸν βοηθᾷ. Ἡ ἐνωσὴ τοὺς ὁμως με τοὺς Μοντανιστῆς ἦταν αὐτὴ που δημιούργησε προβλήματα καὶ ἀφαιρέθηκαν τὰ προνόμιά τοὺς. Ο Σωζομενός λέει χαρακτηριστικά:

“...καὶ τὸν περὶ τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐορτῆς ἐπιδείξαι ὄρον ἤδη βεβαιοῦντα ταῖς τῶν ἐπισκόπων ὑπογραφαῖς, πυθέσθαι τε εἰ καὶ αὐτὸς συμφωνεῖ, τὸν δὲ φάναι μηδὲν ὠρίσθαι κοινὸν, καὶ ἐπαινέσαι τῇ σῇ δόξαν. Οὕτω γὰρ καὶ αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς παρειληφθῆναι πιστεύειν τε καὶ ἐορτάζειν. Τὶ οὖν ἔφη ὁ βασιλεὺς, ὁμοίως φρονῶν χωρίζῃ κοινωνίας; τοῦ δὲ προφέροντος τὴν ἐπὶ Δεκίου Ναβάτω καὶ Κορνηλίῳ διαφορὰν, καὶ ὡς μετὰ τὸ βάπτισμα κοινωνίας οὐκ ἀξιοῖ μυστηρίων τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐνόχους, ἦν πρὸς θάνατον καλοῦσιν αἱ θεῖαι γραφαὶ (θεοῦ γὰρ ἐξουσίας μόνου οὐχ ἱερέως ἠρτῆσθαι τὴν ἄφεσιν), ὑπολαβὼν ὁ βασιλεὺς εἶπεν: ὦ Ακέσιε, κλίμακα θεῶν καὶ μόνος εἰς οὐρανοὺς ἀνάβηθι”.

γ'. Το σχίσμα στην Καρχηδόνα

Στην Καρχηδόνα έγιναν σφοδρές φιλονεικίες σχετικά με το ζήτημα τής επιστροφής των αποστατών. Επίσκοπος ἀπὸ τὸ 248 ἦταν ὁ Κυπριανός, που χειροτονήθηκε λίγο καιρὸ μετὰ τὴν μεταστροφή του στὸν Χριστιανισμό καὶ τὸ γεγονός αὐτὸ προκάλεσε τὴν ἀντιζηλία τῶν πρεσβυτέρων που παραγκώνισε. Κατὰ τὸν διωγμὸ τοῦ Δεκίου κρύφτηκε καὶ ἐτσι διοικούσε τὴν ἐκκλησία, ὡστόσο δὲν μπόρεσε νὰ ἀποφύγει τὴν ἐπὶ δειλία καὶ ἐγκατάλειψη τοῦ ποιμνίου του κατηγορία τῶν ἀντιπάλων του.

Ὡς πρὸς τοὺς ἀποστάτες, ἐπιθυμοῦσε νὰ συνδυάσει τὴν αὐστηρότητα με τὴν ἐπιείκεια καὶ τὴν ὑποταγὴ στὶς ἀποφάσεις τῆς ἐκκλησίας.

Ἐνὼ ἐξακολουθοῦσε ὁ διωγμὸς δὲ δεχόταν τοὺς πεπτωκότες καὶ περιμένε

να τελειώσει για να πάρει αποφάσεις. Πίστευε, όπως και οι πρεσβύτεροι της Ρώμης, ότι όσοι θυσίασαν χωρίς μεγάλη ανάγκη, πρέπει να γίνονται δεκτοί σε ισόβια μετάνοια, όμως κοινωνούσε όσους ήταν ετοιμοθάνατοι. Την ίδια στιγμή, ένα άλλο πρόβλημα είναι ότι οι πεπτωκότες, για να καταστήσουν ανώδυνη την είσοδό τους στην εκκλησία, εμφανίζονταν με επιστολικές αφέσεις από τους εν φυλακή ακόμα μάρτυρες και ομολογητές, οι οποίοι εκουσίως ή εξαπατώμενοι χορηγούσαν αυτές αφειδώς σε όλους. Γινόταν λοιπόν μία κατάχρηση του προνομίου τους αυτού, το οποίο το δεχόταν η εκκλησία, αλλά αυτοί το θεωρούσαν ως δικαίωμα τους, ενώ αρκετοί από αυτούς δεν ασκούσαν πειθαρχεία στις εκκλησιαστικές αρχές και εμφανίζονταν οι επιστολές τους ως διαταγή. Έγραφε κάποιος π.χ. *Communicet ille cum suis*, δηλαδή να γίνει δεκτός εκείνος σε κοινωνία μαζί με τους δικούς του, και έτσι σαλεύονταν όλο το σύστημα της μετανοίας και απειλούνταν η επισκοπική εξουσία, γιατί με τον τρόπο αυτό θα υπάγονταν στο προνόμιο των ομολογητών.

Ο Κυπριανός είπε ότι οι επιστολές αυτές ήταν απλά μεσολαβητικές, δεν πρέπει να δίδονται σε ομάδες αλλά σε πρόσωπα που ο ομολογητής γνωρίζει. Όλες θα συγκεντρωνόταν και θα εξεταζόταν από τον επίσκοπο και θα δινόταν προσωπική λύση.

Η αντιμετώπιση του παραπάνω θέματος έθεσε πράγματι σε δοκιμασία την ενότητα της εκκλησίας της Καρχηδόνας, η οποία λόγω και των προηγούμενων αντιθέσεων εξαιτίας της εκλογής του Κυπριανού διεσπάσθη. Το Μάιο του 251 (κατ' άλλους 256) σε σύνοδο στην Καρχηδόνα που συγκάλεσε ο Κυπριανός, γνωστή ως η εν Καρχηδόνη τοπική σύνοδος, προς εξέταση προβλήματος των αιρετικών, βλέπουμε ότι δεν υπάρχει διαφορά ως προς την διάκριση αιρέσεως και σχίσματος στην Αφρική, ταυτίζοντας αιρετικούς και σχισματικούς, ωστόσο ο κανόνας τούτος έμεινε ανενεργός, διότι η Β' Οικουμενική Σύνοδος στον ζ' κανόνα θεσπίζει το αντίθετο, η δε Οικουμενική υπερισχύει της τοπικής. Εκεί διευθετήσε και το θέμα των πεπτωκώτων σύμφωνα με τις απόψεις του. Οι θυσιάσαντες και θυμιάσαντες γίνονταν δεκτοί σε ισόβια μετάνοια και τους χορηγούσαν πλήρη άφεση αμαρτιών τις τελευταίες ημέρες της ζωής τους. Όσοι εφοδιάστηκαν με πιστοποιητικά, δίχως να θυσιάσουν, γίνονταν δεκτοί σε εκκλησιαστική κοινωνία αφού περνούσαν ορισμένο καιρό μετανοίας. Τις απόψεις του αυτές ο Κυπριανός τις εκθέτει στο έργο του *De Laspis*, αλλά και σε επιστολές τις οποίες επεκύρωσε η ως άνω σύνοδος. Όταν έλαβε τις αποφάσεις αυτές ο Ρώμης, συγκάλεσε και αυτός την σύνοδο παίρνοντας τις ίδιες αποφάσεις.

Αυτή η αντιμετώπιση του ζητήματος από τον Κυπριανό, χαρακτηριζόμενη για την μετριοπάθεια αλλά και για την αυστηρότητα προς τους θυσιάσαντες, προκάλεσε αντίδραση από τον Φηλικίσσημο, αρχικά πλούσιος λαϊκός και έπειτα διάκονος, ακολουθούμενο από ομάδα κληρικών. Αυτοί κατηγόρησαν τον Κυπριανό για υπερβολική αυστηρότητα.

Όταν ο Κυπριανός απείλησε με αφορισμό, πέντε πρεσβύτεροι, μεταξύ των οποίων ο Νοουάτος (ή Νοβάτος) και ο Φορτουνάτος, τάχθηκαν με τον Φιλικίσσημο και ανεκύρηξαν τον Φορτουνάτο σχισματικό επίσκοπο Καρχηδόνας. Η εξήγηση τής αντίθεσής τους σε σχέση με τους αυστηρούς κύκλους των Νοβατιανών τής Ρώμης, μπορεί να δοθεί εξαιτίας της ύπαρξης στην Αφρική ομοιόμορφων χριστιανικών κοινοτήτων, οι οποίες είχαν σχέση περισσότερο με την Μικρά Ασία παρά με την Ρώμη. Ωστόσο, και στην μετριοπαθή στάση του Κυπριανού αντετάχθη ο Μάξιμος, μοντανιστικών αρχών, ο οποίος έγινε σχισματικός επίσκοπος, εξάλλου ο μοντανισμός με την αυστηρή ηθικολογία του είχε ριζώσει εκεί, έχοντας οπαδό και τον περίφημο Τερτυλλιανό, ο οποίος πεθαίνει λίγα χρόνια πριν (222). Ένα άλλο αίτημα που είχαν ήταν να γίνουν δεκτοί οι αποστάτες με τις επιστολές που τους είχαν χορηγηθεί από τους ομολογητές και προκλήθηκαν ταραχές. Ο Κυπριανός στο έργο του *De unitate ecclesiae* (περί ενότητας της εκκλησίας) γράφει ότι η εκκλησία δεν μπορεί να διαιρεθεί, γιατί ο Χριστός δήλωσε ότι η ενότητα είναι στοιχείο της ουσίας της, όταν εμπιστεύτηκε στον Πέτρο την δύναμη των κλειδιών και κατόπιν την εμπιστεύτηκε σε όλους τους επισκόπους. Το κέντρο τής ενότητας είναι ο επίσκοπος και όταν κανείς αρνείται αυτόν, αρνείται και την εκκλησία και αυτός δεν μπορεί να έχει πατέρα τον Θεό αν δεν έχει μητέρα την εκκλησία.

Το σχίσμα πρέπει να υποχώρησε γιατί ο Κυπριανός δεν κάνει λόγο για αυτό. Όλοι αυτοί οι αγώνες, οι συζητήσεις και η επιμονή των αποστατών να γυρίσουν πίσω στην εκκλησία, μας φανερώνουν την θλίψη των χριστιανών που αποστάτησαν και τον πόθο που είχαν να αποκατασταθούν, γιατί θεωρούσαν τους εαυτούς τους ότι βρίσκονταν σε ανώμαλη κατάσταση με την αποκοπή τους.

Ο Κυπριανός τόνισε την σημασία του ρόλου του επισκόπου και τον θεώρησε ως το συνδετικό κρίκο της τοπικής εκκλησίας και τον πυρήνα της ενότητας. Ειδικότερα, ο Κυπριανός επιμένει στον οικουμενικό χαρακτήρα της έννοιας του σχίσματος, κάποιες φορές δεν περιορίζεται να διακρίνει το σχίσμα από την αίρεση, για παράδειγμα στο ζήτημα των Νοβατιανών χρησιμοποιεί και τους δύο αυτούς όρους, ωστόσο παραδέχεται κάποια διάκριση και θεωρεί την αίρεση βαρύτερη.

Κεφάλαιο Γ΄

α΄. Ο διωγμός τού Διοκλητιανού και τού Γαλερίου

και το σχίσμα των Μελιτιανών

Τον Νοέμβριο του 284 ανακηρύχθηκε αυτοκράτωρ ο Διοκλητιανός και τον Απρίλιο του 285 παρέδωσε την διοίκηση τού Δυτικού μέρους στον Μαξιμιανό.

Είκοσι χρόνια μετά κήρυξε αιφνιδιαστικά διωγμό εναντίον των χριστιανών.

Το 305 ο Διοκλητιανός και ο Μαξιμιανός παραιτήθηκαν, ο Γαλέριος έγινε Αύγουστος και πήρε ως Καίσαρα τον ανεψιό του Μαξιμίνο Ντάγια. Και οι δύο εξακολούθησαν το διωγμό μέχρι την 30η Απριλίου 311 όταν εκδόθηκε διάταγμα που παύουν οι διωγμοί.

Ο επίσκοπος Αλεξανδρείας Πέτρος ακολούθησε επιεική πολιτική στο ζήτημα των αποστατών στο διωγμό και τους δεχόταν σε εκκλησιαστική κοινωνία ύστερα από πρόσκαιρη μετάνοια, την οποία μάλιστα ελάφρωσε. Ο Επιφάνιος Κύπρου στο *Πανάριον* αναφέρει σχετικά: *“Δεξώμεθα τοὺς μετανοοῦντας καὶ τάξωμεν αὐτοῖς μετάνοιαν εἰς παρακαθέζεσθαι τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ μὴ ἀποτρέψωμεν αὐτοὺς μήτε κλήρων, μήποτε αἰσχύνῃν αὐτοῖς γένηται καὶ διὰ παρολκῆν χρόνου οἱ ἅπαξ ἀπὸ ἀνανδρίας καὶ ἀσθενείας, ὑπὸ διαβόλου ἐπισθέντες καὶ παρασαλευόμενοι τελείως ἐκτραπῶσι καὶ μὴ ἀθῶσιν, ὡς κατὰ τὸ γεγραμμένον μὴ ἐκτραπῶσι τὸ χολὸν, ἰαθῆναι δὲ μάλλον”*. Την επιείκεια αυτή εφάρμοσε, όπως φαίνεται από την *Κανονική Εγκύκλιο* επιστολή του περί μετανοίας, η οποία περιέχει 15 ιερούς κανόνες, εκ των οποίων οι 14 αναφέρονται στους πεπτωκότες. Στον 12ο κανόνα λέει ότι αυτοί που εξαγόρασαν ασυλία δεν θα έπρεπε να κατηγορηθούν, διότι υπέστησαν απώλεια χρημάτων για να σώσουν την ψυχή τους. Είναι δε αλήθεια ότι στην Ανατολή η εξαγορά δεν θεωρούνταν αμάρτημα και για αυτό κανένας κανόνας ανατολικής συνόδου δεν προβλέπει πειθαρχικούς κανόνες.

Με την τακτική αυτή διαφώνησε ο επίσκοπος Λυκοπόλεως τής Θηβαΐδας Μελίτιος, που ακολούθησε τις αυστηρές αρχές. Ζητούσε αυστηρή και πραγματική μετάνοια και έλεγε ότι θα αποφασίσει μετά το τέλος του διωγμού, οι πεπτωκότες κληρικοί έπρεπε να κατατάσσονται στην τάξη των λαϊκών. Είναι πιθανό να ήταν επηρεασμένος από τον Μοντανισμό, γιατί έλεγε ότι οι χριστιανοί δεν πρέπει να αποφεύγουν το μαρτύριο, αλλά να παραδίδονται σε αυτό. Ο Πέτρος, όπως και ο Καρχηδόνας Κυπριανός, όσο διαρκούσε ο διωγμός έφυγε από την Αλεξάνδρεια, ενώ άλλοι επίσκοποι φυλακίστηκαν. Τότε ο Μελίτιος κατηγορήσε τον Πέτρο ως αποστάτη και χειροτόνησε ο ίδιος επισκόπους σε κενές επισκοπές και πρεσβυτέρους, έπαυσε τον Αλεξανδρείας, με την κατηγορία ως εκπεσόντα από τον χριστιανισμό λόγω φυγής. Όταν γύρισε ο Πέτρος συνεκάλεσε σύνοδο και καθαίρεσε τον Μελίτιο (307) και έτσι δημιουργήθηκε το μελιτιανό σχίσμα, διότι αυτός συνέχισε να προβαίνει σε αντικανονικές ενέργειες και πράξεις.

Οι ρωμαϊκές αρχές συνέλαβαν τον Μελίτιο και τον έστειλαν στα ορυχεία της Παλαιστίνης όπου οι ιδέες του διαδόθηκαν ανάμεσα στους καταδίκους χριστιανούς. Κατά την οδοιπορία του μάλιστα έκανε επισκόπους, πρεσβυτέρους και διακόνους, που δεν επικοινωνούσαν με τους άλλους χριστιανούς.

Έτσι το σχίσμα ενισχύθηκε και όταν αυτοί επέστρεψαν διαδόθηκε σε όλη την Αίγυπτο ως εκκλησία των μαρτύρων.

Ο Πέτρος πέθανε με μαρτυρικό θάνατο το 311. Διάδοχός του αναδείχτηκε ο ανεπιός του Αχιλλάς, και έπειτα ο Αλέξανδρος. Με την διακήρυξη των Μεδιολάνων περί ανεξιθρησκείας, ο Μελίτιος επέστρεψε στην Αίγυπτο, όπου προσπάθησε να έχει φιλική σχέση με τον Αλέξανδρο. Ωστόσο παρέμενε αρχηγός της ομάδας του, ενώ πίστευε ότι δεν υπάρχει καμία διαφωνία μεταξύ τους, παρέμεινε δε έτσι μέχρι την Α΄ Οικουμενική σύνοδο.

Η Α΄ Οικουμενική σύνοδος ασχολήθηκε με το ζήτημα αυτό και επέτρεψε τον Μελίτιο να διατηρήσει τον τίτλο του, να παραμείνει στην Λυκόπολη χωρίς να λειτουργεί, οι χειροτονημένοι από αυτόν θα γίνονταν δεκτοί στην εκκλησία με τους βαθμούς τους ύστερα από νέα επίθεση των χειρών και θα υπάγονταν στον Αλέξανδρο Αλεξανδρείας. Ο Μέγας Αθανάσιος γνώριζε ότι οι Μελιτιανοί θα δημιουργούσαν πάλι ζητήματα, για αυτό και ήταν αντίθετος. Οι Μελιτιανοί συνασπίστηκαν αργότερα με τους Αρειανούς εναντίον τού Μεγάλου Αθανασίου επειδή διαφωνούσαν με αυτόν. Οι Μελιτιανοί ήταν αυτοί που τον κατηγορήσαν ότι απέκοψε το χέρι του επισκόπου Αρσενίου και τον δολοφόνησε, ώστε να το χρησιμοποιεί σε μαγικές τελετές και ότι είχε σαρκικές σχέσεις με γυναίκα.

β΄. Το σχίσμα τών Δονατιστών στην Βόρεια Αφρική

Πιο σημαντικό και με πιο μακροχρόνια διάρκεια ήταν στην Β. Αφρική το σχίσμα των Δονατιστών που προήλθε από τα ίδια αίτια, η ακμή του όμως εντοπίζεται στην β΄ δεκαετία του δ΄ αιώνα.

Στην διάρκεια των διωγμών οι αρχές ζητούσαν από τους κληρικούς να παραδίδουν τα ιερά βιβλία. Όσοι τα παρέδωσαν για να γλυτώσουν τις διώξεις ονομάστηκαν παραδίδοντες (*traditores*). Πάντως στην Ανατολή, η χαρακτηριστική μορφή αποστασίας ήταν η θυσία, δεν φαίνεται να υπάρχει καμία απόδειξη ότι η παράδοση ιερών γραφών θεωρούνταν παράπτωμα θρησκευτικό. Το πρωιμότερο τεκμήριο, η *Κανονική επιστολή* τού Πέτρου Αλεξανδρείας, που χρονολογείται το Πάσχα του 306, με τους 14 κανόνες που ασχολούνται αποκλειστικά με την αποστασία και τις ποικίλες μορφές της, δεν αναφέρει τίποτα για *traditio*. Το ίδιο και οι κανόνες τής Συνόδου τής Αγκύρας (314), οι πρώτοι εννέα ασχολούνται με τους πεπτωκότες και αναφέρουν λεπτομερώς διαφορετικούς τρόπους θυσίας χωρίς να κάνουν λόγο για παράδοση γραφών.

Το ίδιο ισχύει και για όλα τα μαρτυρολόγια.

Στην Καρχηδόνα όμως, για το ζήτημα εάν πρέπει ή όχι να παραδίνονται τα βιβλία παρουσιάστηκαν δύο μερίδες. Η μία, με τον επίσκοπο Καρχηδόνας Μανσούριο επικεφαλής και τον αρχιδιάκονο Καικιλιανό ήταν επικερής και έλεγε ότι πρέπει να παραδίνονται άλλα βιβλία και αιρετικά ακόμη για να αποφεύγουν το μαρτύριο το οποίο δεν πρέπει να επιζητούν. Υπήρχε όμως και η αυστηρή μερίδα με ρίζες στους Μοντανιστές και στον Τερτυλλιανό, που πίστευαν ότι είναι αυτή η πράξη αποστασία από

την πίστη και ότι πρέπει να επιζητήται το μαρτύριο. Επικεφαλής ήταν η Λουκίλλα, πλούσια χήρα και ο Σεκούνδος. Το 311 η κρίση ξέσπασε όταν πέθανε ο επίσκοπος Μενσούριος και εκλέχτηκε ο Καικιλιανός, τον οποίο δεν ήθελε η αυστηρή μερίδα η οποία ισχυρίστηκε ότι η χειροτονία του ήταν άκυρη γιατί έγινε από τον επίσκοπο Απτούγκας Φήλικα που έκανε θανάσιμο αμάρτημα παραδίνοντας ιερά βιβλία. Σύνοδος από 70 επισκόπους στην Νουμιδία εξέλεξε επίσκοπο Καρχηδόνας τον Μαγιορίνο, τον οποίον διαδέχτηκε το 315 ο επίσκοπος Μαύρων Καλυβών Δονάτος ο λεγόμενος Μέγας που ήταν εξ αρχής ηγέτης τού κινήματος.

Έτσι σχηματίστηκε νέα εκκλησία με το όνομα εκκλησία αγίων ή μαρτύρων και διαδόθηκε γρήγορα στην Βόρεια Αφρική εξαιτίας της εκμεταλλεύσεως των φυλετικών διακρίσεων μεταξύ ιθαγενών κατοίκων της Αφρικής και Λατίνων. Οι περιοχές τής υπαίθρου, οι κωμοπόλεις και οι πολίχνες, κατοικούμενες από ιθαγενείς, προσεχώρησαν στον Δονατισμό. Ο Μ. Κωνσταντίνος όταν ανέβηκε στον θρόνο, βρήκε την εκκλησία σε δύο ομάδες, το 313 έδωσε χρηματική επιχορήγηση στις εκκλησίες της Β. Αφρικής, χωρίς να δώσει και στους Δονατιστές οι οποίοι παραπονέθηκαν. Για να εξεταστούν τα παράπονα συγκλήθηκε σύνοδος στη Ρώμη υπό την προεδρία τού Ρώμης Μιλτιάδη (311-314) στην οποία έλαβαν μέρος 3 επίσκοποι από την Γαλατία και 15 από την Ιταλία που καταδίκασαν τους Δονατιστές. Μετά τον θάνατο τού Δονάτου, ηγέτης κατέστη ο Παρμενιανός, τον οποίο πρώτος καταπολέμησε ο Οπτάτος Μιλεύης. Την ανάθεση της εξέτασης τού ζητήματος από τον αυτοκράτορα στον Ρώμη, μελετητές το θεώρησαν ως την βάση του παπικού πρωτείου.

Επειδή η ταραχή εξακολουθούσε, ο Κωνσταντίνος κάλεσε άλλη σύνοδο με δημόσια δαπάνη στο τμήμα της αυτοκρατορίας που υπαγόταν στη δικαιοδοσία του στην Αρελάτη (Arles) της Γαλατίας το 314. Σε αυτήν πήραν μέρος 33 επίσκοποι και άλλοι κληρικοί, από την Ρώμη ήρθαν δύο πρεσβύτεροι, αντιπρόσωποι τού Σιλβέστρου Α΄ (314-335). Η σύνοδος διακήρυξε, σε αντίθεση με τα όσα πίστευαν οι Δονατιστές, ότι τα μυστήρια που τελούν ανάξιοι κληρικοί είναι ισχυρά και έγκυρα, ο επίσκοπος που παρέδωσε βιβλία καθαιρείται αλλά τα μυστήρια που τέλεσε είναι έγκυρα. Αναγνώρισε επίσης ως ισχυρό το βάπτισμα των αιρετικών και την απόφαση δέχτηκε και η εκκλησία τής Βόρειας Αφρικής, η οποία ως τότε δεν το δεχόταν.

Την θεωρία αυτή της εγκυρότητας των μυστηρίων την συστηματοποίησε ο Αυγουστίνος με τον ισχυρισμό ότι αυτά ισχύουν *ex opere operato*.

Η σύνοδος αυτή εξέδωσε 22 κανόνες. Εάν συγκρίνουμε τους κανόνες αυτούς με τους της συνόδου τής Αγκύρας, παρότι γίνονται σχεδόν ίδιο περίοδο, αμέσως προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι οι κανόνες τής δυτικής συνόδου αναφέρονται μόνο στην παράδοση γραφών, σκευών και ονομάτων αδελφών και διόλου σε θυσία ή προσφορά θυμιάματος. Το ίδιο ισχύει και σε μαρτυρολόγια όπως τού Φήλικα τής Τιμπιούκας, ο οποίος

μαρτύρησε επειδή αρνήθηκε να παραδώσει. Αυτό δηλώνει βεβαίως ότι οι διωγμοί στην Δύση διεξάγονται με διαφορετικά διατάγματα από αυτά της Ανατολής.

Μετά από αυτά οι Δονατιστές απευθύνθηκαν πάλι στον Κωνσταντίνο (316) ο οποίος δεν δέχτηκε τα παράπονά τους και επειδή αρνήθηκαν να συμμορφωθούν και να ενωθούν με την εκκλησία προσπάθησε να τους αναγκάσει με την βία να υποχωρήσουν, κλείνοντας τους ναούς τους και εξορίζοντας τους επισκόπους τους. Η Βόρεια Αφρική βρέθηκε σε αναταραχή και επειδή ο Κωνσταντίνος είδε ότι τα μέτρα δεν είχαν αποτέλεσμα, έπαυσε την βία. Τότε αυξήθηκε ο αριθμός των μελών τους και ισχυρίζονταν ότι είναι η μοναδική αμόλυντη εκκλησία μαρτύρων ως απαλλαγμένη από τα θανάσιμα αμαρτήματα ενώ η άλλη είναι η μολυσμένη. Ο Μέγας Κωνσταντίνος αγωνίστηκε τέσσερα χρόνια για να επέλθει λύση, έγραψε δε δώδεκα επιστολές προς τα δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα.

Στην Καρχηδόνα οι Δονατιστές συγκάλεσαν σύνοδο με 270 επισκόπους. Ο υιός τού Κωνσταντίνου Κώνστας (337-350), τους καταδίωξε πάλι το 347, ενώ ο Ιουλιανός Β΄ ο Παραβάτης (361 -363) για να φέρει σύγχυση στην εκκλησία, τους άφησε ελεύθερους. Ο Γρατιανός (367-383) το 376 δήμευσε τις εκκλησίες τους.

Την εποχή τού Ονωρίου (395-423) έγινε σύνοδος στην οποία έλαβε μέρος και ο Αυγουστίνος που τους αντιμετώπισε σε δημόσια συζήτηση που αναδείχτηκε σε μέγα αντίπαλό τους. Τα κατά τού Δονατισμού συγγράμματα του είναι δεκαεπτά. Σε αυτά, πέραν της πολεμικής, εκθέτει την γνήσια διδασκαλία περί εκκλησίας ως ενιαίας, καθολικής, αποστολικής και αγίας, περί της εγκυρότητας των μυστηρίων και περί των σχέσεων της με την πολιτεία. Η εκκλησιολογία του διαμορφώνεται πάνω στην πολεμική εναντίον τους. Η εκκλησία, λέει, είναι μία, τα στηρίγματα τής ενότητάς της είναι δύο, η πίστη και η αγάπη. Όσοι παραβιάζουν την πίστη είναι αιρετικοί, όσοι παραβιάζουν την αγάπη είναι σχισματική. Κάνει σαφή διάκριση μεταξύ αιρέσεως που παραβιάζει την πίστη, και σχίσματος που θραύει την αδελφική κοινωνία.

Υπερασπίζει την διάταξη τού αυτοκράτορα Ονωρίου - Θεοδοσίου Β΄ που υπέβαλλε τους Δονατιστές στις ίδιες με τους αιρετικούς ποινές, εκφράζει την άποψη ότι κάθε διένεξη επιμηκνυόμενη καταλήγει σε αίρεση (παρόμοια με την του Χρυσοστόμου), όπως συνέβη και με τον Δονατισμόν.

Έτσι συστηματική καταδίωξή τους έγινε με το διάταγμα του 405 από τον Θεοδόσιο Β΄ που τους κατατάσσει ανάμεσα στους αιρετικούς με την απειλή των καταναγκαστικών έργων.

Λίγο αργότερα οι ίδιοι αυτοκράτορες σε διαταγή τους προς τον ανθύπατο Πορφύριο, προτρέπουν την επιείκεια στην μεταστροφή αιρετικών, ανάμεσά τους και των Δονατιστών. Σκληρά μέτρα επανήλθαν το 412.

Το 429 οι Βάνδαλοι κυρίευσαν την Βόρεια Αφρική και οι αυτοκράτορες δεν μπορούσαν να επέμβουν.

Υπολείμματα Δονατιστών υπήρχαν ως και τον Ζ΄ αιώνα όταν οι Άραβες κυριεύσαν την Βόρεια Αφρική. Κατά τον Β. Στεφανίδη, ο Δονατισμός δεν είχε ιδιαίτερη επίδραση σε άλλες επαρχίες της αυτοκρατορίας, εκτός από την Αφρική, την Ρώμη και την Ισπανία.

Οι ιστορικοί βρέθηκαν σε δυσκολία να καθορίσουν τα αίτια ενός τόσο μεγάλου κινήματος που οφειλόταν σε όχι τόσο σοβαρά αίτια.

Προβλήθηκαν αίτια πολιτικά, ότι δηλαδή ο Δονατισμός αποτελούσε εθνική αντίσταση των Βερβερίνων εναντίον της ρωμαϊκής κυριαρχίας. Αν και υπήρχαν πολλοί Βερβερίνοι Δονατιστές, στις πηγές δεν φαίνεται ότι το σχίσμα προέρχεται από αυτούς, μάλλον πρέπει να συνδυασθεί με τον πληθυσμό των φτωχών που ήταν ελάχιστα εκρωμαϊσμένοι. Αυτοί καθοδηγούνταν από τους φανατικούς Σirkουμισιλιόνες, φτωχούς εργάτες των αγρών, άστεγους και εκτεθειμένους σε επαναστατικές ιδέες εναντίον των γαιοκτημόνων. Αυτοί ζητούσαν την κατάργηση των χρεών, τρομοκρατούσαν τους ιδιοκτήτες γης και υποστήριζαν τους φτωχούς. Μία ομάδα από αυτούς συνάντησε μία ημέρα ένα πλούσιο αφέντη καθισμένο στο αμάξι που το έσερνε ένας σκλάβος. Τους σταμάτησαν, έβαλαν τον αφέντη στην θέση τού σκλάβου και τον ανάγκασαν να τρέχει. Είναι πιθανόν αυτοί να επηρέασαν τους Δονατιστές. Ίσως με το σχίσμα αυτό εκφραζόταν με θρησκευτικές ιδέες ένα σύνολο πολιτικών και κοινωνικών ιδεών. Είχαν την συνείδηση των σχισματικών, οι οποίοι διεκδικούν το δίκαιό τους εναντίον όλων των άλλων, ισχυρίζονταν ότι είναι οι στρατιώτες τού Χριστού που πολεμούν για αγαθό σκοπό. Είχε λοιπόν η δονατιστική έριδα προεκτάσεις θεολογικές, κοινωνικές και πολιτικές, ήταν μία διαφορετική πίστη των χριστιανών για την αξία του μαρτυρίου, την έννοια του μυστηρίου και την ανάγκη ηθικής καθαρότητας των μελών σε συνδυασμό με την κοινωνική και οικονομική ανισότητα των αφρικανών και την στάση τους απέναντι στην ρωμαϊκή κατοχή. Σε αυτά προστέθηκαν οι τοπικιστικές φιλοδοξίες για εξουσία και έλεγχο των εκκλησιαστικών πραγμάτων, που μαζί με τις προσωπικές αντιπαλότητες δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την περαιτέρω εξάπλωση τού σχίσματος και την κλιμάκωση φαινομένων βίας και φανατισμού.

Ο Δονατισμός στην πραγματικότητα είναι αίρεση, διότι ανατρέπει τις βάσεις της χριστιανικής εκκλησιολογίας, εκλαμβάνοντας την εκκλησία αποκλειστικά ως κοινωνία αγίων και θεωρώντας κάθε ανάξιο μέλος ως αυτομάτως αποκοπτόμενο.

Συνέπεια της αρχής αυτής είναι η διδασκαλία περί του κύρους των μυστηρίων, το οποίο δεν εξαρτάται από το εκκλησιαστικό φρόνημα και την πίστη του τελούντος αλλά από την ηθική του διαγωγή.

Ο Θεοδώρητος αναφέρει ότι ζούσαν βίο ακόλαστο, πεπληρωμένοι σαρκικών ηδονών και απολαύσεων ενώ παράλληλα επιζητούσαν το μαρτύριο, ανάγκαζαν τους διερχομένους διαβάτες να τους επιφέρουν πληγές και έριχναν τους εαυτούς τους σε γκρεμούς.

Η σύνοδος τής Καρχηδόνας (Καρθαγένης) ασχολήθηκε σημαντικά με τους δονατιστές. Ο 6ος κακόννας λέει ότι πρέπει ήπια και ειρηνικά να διαχειρίζεται η εκκλησία αυτούς, ακόμη και αν περιέπεσαν σε σχίσμα και αποχώρησαν της τού Κυριακού σώματος ενώσεως. Ο 93ος ορίζει ότι πρέπει η σύνοδος να ζητήσει από τους βασιλείς, να διατηρήσουν τον νόμο κατά τον οποίο τιμωρούνταν με πρόστιμο δέκα χρυσών λιρών οι χειροτονούντες αιρετικούς, οι δεχόμενοι χειροτονία από αιρετικούς, οι δεχόμενοι λειτουργία από αιρετικούς Δονατιστές κλπ. Επίσης ορίζει να ζητηθεί από τους βασιλείς να θέσουν σε ισχύ το νόμο με τον οποίο οι αιρετικοί όπως οι δονατιστές, να μην λαμβάνουν κάτι από δωρεές, χειροτονίες, κληρονομίες, εκτός αν γίνουν μέλη τής καθολικής εκκλησίας, και οι τοπικοί άρχοντες πρέπει να βοηθήσουν ηθικά και υλικά τους επισκόπους, σε περίπτωση ανάγκης καταστολής τής αυθάδειας και βίας τών αιρετικών η σύνοδος πρέπει να καταφεύγει στην βοήθειά τους, όπως έκανε ο Απόστολος Παύλος.. Ο 69ος ορίζει να σταλούν αντιπρόσωποι προς τους επισκόπους και λαϊκούς δονατιστές, για να τους καλέσουν και να τους πείσουν να επιστρέψουν, ενώ ο 91ος θεωρεί ότι ο διάλογος μαζί τους σε κάθε επισκοπή είναι αναγκαίος.

π. Τιμοθέου (Γεωργίου) Χαλκιά